

Шумка М. Л., к. філос. наук, Тернопільська
державна медична академія ім. І. Я
Горбачевського, Україна

Моральні цінності християнської символіки

Християнська культура накладалася певним пластом на язичницькі обряди і свята, подекуди відбувалися заміщення одних богів іншими, подекуди ознаки язичницьких та християнських святих і богів суміщалися, а подекуди жорстко знищувалася сама згадка про язичницькі святині. Центральною ідеєю для християнського образу світу є ідея творця і творіння. У християнському світобаченні місце безособистісного космосу займає творець всього суцього - Бог. Він є живим першообразом і вищою істотою. В пору середньовіччя Бог стає центром світу і його єдиним та об'єктивним джерелом.

Універсальною особливістю пізнання світу в добу середньовіччя є символізм. Як зазначає В. Бичков: “З перших років свого існування християнство використовувало поняття (символ) у своїй онтології, гносеології, етиці й естетиці, організовуючи на його основі цілу систему світобачення і пояснювало з його допомогою те, що не піддається формально-логічному поясненню” [1, с.117].

Місце і роль символу в християнському образі світу унікальна, він досягає тут не тільки свого повного розкриття мислення і пізнання, але й найвищої сходинки розвитку. Символ у християнському світосприйнятті стає, з одного боку, найбільш потаємною і глибокою формою пізнання світу, а з другого - його сутнісним субстанційним виразом. Символ у добу середньовіччя служить образом світобудови. Завдяки символу можна було пізнати шлях до таємниць світу, до незвіданих істин ієрархії, до всього суцього. Проте символ не тільки наяскравіший спосіб пізнання світу, позначення в свідомості людини визначених реальностей, а й сама суттєва реальність. Як зазначає П.Біццеллі, речі “не просто можуть служити символами, не ми вкладаємо в них символічний зміст; вони є символами, і завданням суб'єкта пізнання є розкриття їх істинного значення” [2, с.4-5].

Християнство принесло на Русь нові моральні цінності: любов до ближнього, всепрощення, милосердя. Головним джерелом філософсько-світоглядних ідей, яке формувало ідеали, спосіб мислення та бачення світу й людини було “Євангеліє” (Святе Письмо). Літературні та філософські твори, які

на той час виникали були за своїм світофілософським змістом неоднорідними. Мислителі Київської Русі мали основною проблемою пошук пізнання істини. Істиною для них був Бог. З істиною ототожнювалося поняття правди, віри та справедливості. Філософ, осмислюючи дійсність, переживає її як власну долю. Пізнавши істину, філософ приймає її як дороговказ у своєму житті. Сам мислитель своєю філософією "... навчає як людина може прийняти Бога, як ділами своїми наблизитися за образом і подобою до творця свого..." [3, с.91]. Остаточною метою пізнавальних зусиль людини є "порятунок душі" і результат символічного витлумачення природи являється не так пізнавальним за своїм значенням, як морально-повчальним.

Трансцендентність біблійного образу Бога, його віддаленість від створеної ним світобудови і в межах гносеології передбачають пошук певної опосередкованої сутності, яка була б одночасно тотожною Богові в надрах його самобуття і різнилася від нього. Саме така роль відводиться символу слова. Слово стає одним з найважливіших посередників, що забезпечують комунікацію між небесним і земним, божественним і людським. З одного боку, в силу своєї конкретно-чуттєвої данності Слово мислиться як належне світові земному, а з іншого – виступає як представник, знак трансцендентного, "позачасового", "божественного". Мова йде не про будь-яке слово, а про "слово боже". На ньому ґрунтується своєрідна гносеологічна позиція, що розглядає пізнання як витлумачення істини, проголошеної, але "сокровенної" в слові. Слово осмислюється як зв'язок земного з божественним, але й певним чином є загадкою, в якій божественне підлягає виявленню, розшифруванню. Така позиція зумовлює специфічний символіко-космологічний спосіб мислення, який визначав і вихідні гносеологічні установки в давньоруській культурі.

Як результат перебудови суспільної свідомості, як результат закладених нових ідей в основу світосприйняття, яке базувалося на монотеїстичній біблійній концепції, була написана оригінальна пам'ятка доби середньовіччя - "Слово про закон і благодать" Іларіона. "Слово..." займає центральне місце в історії становлення філософської думки доби Київської Русі. Значимість "Слова..." визначається не тільки його великою оригінальністю як давньоруської

літературної пам'ятки, а й особою його автора. Іларіон був яскравим представником давньоруської культури, предметом дослідження якої була людина з всіма її проблемами становлення в суспільстві. Створене Іларіоном “Слово...” служило на довгі роки зразком літературної та філософської думки аж до XVII ст., адже вона торкається найважливіших проблем світової історії та місця в ній землі Руської, а також, і це не маловажно, оцінки діяльності Володимира. Іларіон дає характеристику розвитку земної історії людства, яка є картиною боротьби двох непримиренних начал добра і зла, на той час у середньовічній думці ці категорії набули різного символічного звучання. Стверджуючи існування добра і зла в історії людства, Іларіон використав традиційне протиставлення “Закону” і “Благодаті”. “Закон” протиставляється “Благодаті”, як “світль луны солнцю высивашому”, як холод ночной сонечному теплу. “Закон” - це символ рабства. “Благодать” - символ свободи. “Закон” виправдовує, але не рятує. “Благодать” не виправдовує, але рятує, даруючи спасіння на всі наступні віки [4, с.173 а]. “Закон” символізує попередній етап людської історії, коли було “приуготовление благодати”. Іларіон історичний розвиток подає у вигляді певних витків спіралі, при цьому “ветхое” і “новое” не стільки протидіють один одному, як заміняють один одного. З цього і випливає найважливіший висновок всієї концепції “Слова...”: все нове, молоде, яке виникає, пізніше в історії набуває вищої цінності в порівнянні із старим, віджилим. На підтвердження цієї ідеї і введені символічні образи Агари і Сарі, Ісаака і Ізмаїла та інших. Знаючи добре Старий та Новий Заповіт Іларіон подає їх по-новому, вкладаючи у звичні християнські поняття новий зміст, який би міг бути зрозумілим лише його сучасникам. Адже “Слово...” Іларіона адресувалось вчорашньому язичникові, який мав би зрозуміти, що майбутнє за злагодою, за з'єдиненням, за “благодаттю”.

Для “Слова...” характерним є ціннісно-світосприйняттєве пізнання світу. Тема “Слова...” подана у самій назві: закон (даний Мойсею) і благодать (втілена у Христі і надіслана людям). Закон символізує давнє язичництво. Так, рабиня Агар - (закон), протиставляється Сарі (благодаті) - вільній, котра породжує вільного. “Закон” це символ “старого”, на новому витку історичного розвитку людства,

благодать - символ “нового”. Закон (язичництво) і Благодать (християнство) постійно протидіють між собою, проте на певній стадії розвитку подій у “Слові...” язичництво (“чужими были”) перетворюється в християнство (в “своих”), якому протистоїть одночасно іудаїзм: “и врази бывше, сынове, его прозвахомся, и не иудейскы хулим, но християнски благословим” [5, с.90].

Прославляючи та оспівуючи славу родоводу руських князів, Іларіон співставляє її із славою християнською. Возносячи славу князів, Іларіон вихваляє “кагана” Володимира. Похвала Володимира перекликається із похвалою Бога. Таким чином, християнська ідея стає символом возвеличення та процвітання землі Руської, в руки якої покладено майбутнє християнської релігії. З оптимізмом Іларіон вірить у “нових людей”, “у нові часи”, які, на його думку, вже настали, адже завдяки таким людям Русь піднялася у суспільному житті. Головне місце, твердить Іларіон, в історії належить людині [6, с.40-41], [7, с.98-99].

Отже, християнському світобаченню характерний поділ світу на дві картини: на світ наявний і світ бажаний. Віднайти зв'язок між світом земним (наявним) та світом Божим (бажаним) можна завдяки слову. Слово служить тим символом, який містить в собі, за діалектичним принципом і ідеальне, і матеріальне. Воно мислиться як таке, що належить світові земному, і водночас є символом трансцендентного, Божого. Було сказано, що істина передається людям у Божих текстах, приписах, посланнях. Ці тексти насичені таємничістю і багатозначністю. Тому саме пізнання істини полягає у витлумаченні текстів, яких під замками загадок, притч та символів і прихований істинний сенс буття.

Філософія розвивається навколо людини, навколо її проблем. Отже, філософія є не стільки теоретичною наукою, скільки частиною практичної моралі людського існування. Ставлення до філософії не було однозначним. Під філософією розумілася мудрість, любов до мудрості, а точніше, пізнання Божої Премудрості. Отже, філософ – це особлива людина, “любомудр”, носій християнського знання. Філософом вважався не просто “книжник”, який володів знанням про шляхи праведного життя, а той, хто міг навчити інших праведного життя.

Пізнання усього суцього спрямоване до вияву передусім морального сенсу, який був закладений у природі Богом для людей. Отже, весь світ наче книга, текст, написаний Богом і містить в собі його Премудрість, яку людина покликана прочитати, а прочитавши, взяти для себе як правдивий урок життя. Описуючи такий погляд, характерний для середньовічної свідомості в цілому, Й. Хейзінга відзначає: ” У зовнішній речі шукали “мораль”, як тоді казали, інакше кажучи - урок, який там містився, моральне значення, як найсуттєвіше з усього, що там було. Будь-який історичний чи літературний епізод виявляв тяжіння до кристалізації в притчу, моральний зв’язок, приклад чи довід; будь-яке висловлювання перетворювалося на текст, на сентенцію, на моральну постанову” [8,с.253].

У пору запровадження християнства у філософській культурі Київської Русі складається особливий тип світовідчуття, який насичений глибоким релігійним змістом, відчуття вищого одкровення, великої божественної присутності у світі реального буття. Перед людиною відкривається новий світ вищої духовності, тепер він сприймається людиною, як таке, що наперед було задане Богом. Повсюди панує Премудрість Божа, Божий промисл. Саме так поступово і закладаються підвалини у давньоруській культурі філософського підходу до світу взагалі. Філософія у Київській Русі зароджується на ґрунті чіткого прагнення пізнати потаємний розумний світ буття. Мудрість у цьому світі сприймається як гармонія краси, почуттів, радості та святості.

Висновки

Християнський моністичний світогляд став передумовою формування філософського освоєння дійсності. Відбувалася підготовка ідейного підґрунтя для сприйняття та засвоєння духовної культури людства. Християнство відкрило таємничий світ, воно довело до завершення дві основні ідеї античного неоплатонізму при розгляді символу: з одного боку, як субстанційної основи сутнього, а з другого – як основної визначальної категорії пізнання.

Символ у філософській культурі Києворуської доби посідає основне місце, він стає універсальним засобом пізнання світу. Символізм цієї доби розглядає речі лише як “знаки” потаємної і глибшої реальності, тобто чистих ідей. Символічний

знак в період середньовіччя виступає основним поняттям теології. Середньовічна символіка ґрунтована на вірі в те, що нас оточує, але лише вищого порядку, символи цього періоду утворюють певну систему, в якій кожний нижчий елемент підпорядковується вищому і всьому задана певна мета.

Символ Слова, як основний символ всесвітнього Логосу, котрий бере свій початок ще в античній міфології, виступає посередником, що забезпечує комунікативність світобачення божественного і земного. Це і є першою основною ланкою формування гносеологічної позиції, що зумовлює специфічний символіко-космологічний спосіб мислення.

Символом періоду Київської Русі була сама дійсність, видимий образ невидимих сутностей. Буття розглядалося як багатозначний символ єдиного Абсолюту і, щоб пізнати його, Києворуські мислителі використовують приточний метод пізнання дійсності. Притча виступає засобом символічного тлумачення світу. Завдяки символу можна було пізнати шлях до таємниць світу, до незвіданих істин, до всього суцього.

Література:

1. Бычков В.В. Византийская эстетика. Теоретические проблемы. – М.: Искусство, 1977. – С.117.
2. Бицилли П. Элементы средневековой культуры // Гнозис. – 1919. - С. 4-5.
3. Охридски Климент. Събрани съчинения... София, 1979. - Ч.3. – С.91.
4. Молдован А.М. "Слово о законе и благодати" Илариона. – Киев., 1984. – С.173.
5. Молдован А.М. "Слово о законе и благодати" Илариона. – Киев., 1984. – С.190.
6. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники.– К., 1898.– Т. 2. – С. 40-41.
7. Історія філософії на Україні. В 3-х томах. Т1. - К., 1987. – С.98-99.
8. Хейзинга Й. Осень средневековья. - М.: Наука, 1988. – С.253.